

א. הקדמת המהר"ל לנתיבות עולם

הקדמה

בספר משלי¹ (יב, כח): "בְּאֵרֶח צְדָקָה - חַיִּים, וּדְרֹךְ נְתִיבָה - אֵל מָוֶת". שלמה ע"ה רצה לומר, (ש)כאשר עושה האדם צדקה - יש לו חיים. מפני כי עיקר הצדקה (הוא) שנותן חיים לעני, וכמו שהוא מחייה העני בשביל זה - ראוי (הוא) אל חיים גם כן.

ואמר: "ודרך נתיבה - אל מוות", כלומר: כאשר הולך האדם בדרך נתיבה, מבלי שיטה ימין ושמאל חוץ לנתיבה, אז אל יגיע לו מוות כלל.

ומה שאמר: "באורח צדקה - חיים" וכאן אמר "אל מוות", כי הכל הוא עניין אחד, רק שאצל כל אחד זכר הטעם. כי אצל הצדקה שהיא חיים אמר: כאשר ילך באורח צדקה - יהיה לו חיים גם כן, וכאן אמר: "אל מוות" כי כאשר אינו סר מן הישר, אל יגיע לו גם כן מוות, כי המוות הוא כאשר יוצא חוץ מן הישר (=האיזון הגופני) והוא נוטה אל הקצה, ואז יגיע לו הקצה גם כן הוא המוות. וכאשר נשאר בנתיבה - לא יגיע לו מוות.

ואצל הצדקה אמר לשון "אורח", כי ה"אורח" הוא רחב (=דרך רחבה), כי לפעמים ייתן לעני צדקה ולפעמים לא ייתן, ובשביל כך לא נקרא שהוא סר מן דרך הצדקה, והוא כמו ה"אורח" שהוא דרך רחב, כי אף אם יטה קצת אינו סר מן דרך הצדקה לגמרי. עד שהוא יוצא לגמרי מן הצדקה שלא ייתן כלל, אז נקרא שהוא סר מן דרך הצדקה לגמרי. אבל ה"נתיב" - הוא קצר ואינו רחב, וכאשר הוא יוצא וסר מן הנתיבה מעט - הוא סר ממנה לגמרי. וכך אם יוצא האדם לילך אחר יצרו לסור מן ימין ושמאל - תכף שהוא נוטה מזה הוא מגיע למוות. וכן אמר במקום אחר (ח, כ): "בְּאֵרֶח צְדָקָה אֶהְיֶה בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מְשֻׁפֵּט". קרא הצדקה אורח כי האורח הוא רחב, כי אף אם יטה מעט אינו סר בשביל זה מן האורח. אבל המשפט, כאשר הוא נוטה אפילו מעט מן המשפט - הוא קלקול המשפט והדין. כי הדין והמשפט אין לו לצאת ממנו כלל, ולכך נקרא "נתיבה", שהנתיבה הוא קצר ובדבר מה שהוא יצא ממנו נקרא שסר מן הנתיבה. ואמר (בפסוק הראשון) כי "דרך" זה שאינו יוצא כלל מן הנתיבה, בשביל כך - "אל מוות" - שמסולק מן המוות.

ועוד נקרא הצדקה "אורח", כי הצדקה - בני אדם הרבה עושים אותה. ולפיכך אמר:

הערות - ילמד ענוים דרכו

1 לאורך כל ספר נתיבות עולם, המהר"ל פותח כל נתיב בפסוק מספר משלי. בכך בא להורות שהספר שעוסק בהדרכה לעבודת ה' הוא ספר משלי (בדומה למסכת אבות - במשניות).

מסלול 1: יום א, א באלול	מסלול 3: יום ד, א באלול
מסלול 2: יום ב, א באלול	מסלול 4: יום א, ג באלול

"באורח צדקה - חיים" שהאורח הוא רחב, הרבה הולכים באורח הצדקה. ודבר זה יתבאר בנתיב האמת (פרק ג), כי בני אדם מוכנים אל הצדקה. וכן מה שאמר: "באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט", אצל הצדקה אמר "אורח" שהוא רחב כי רבים דורכים בו, ואצל המשפט אמר לשון "נתיב" שהוא קצר ואינו רחב. כי המשפט צריך שיהיה משפט אמת, והאמת - אין בני אדם מוכנים לו, כמו שהתבאר בנתיב האמת². אבל "דרך נתיבה" דהיינו מה שהאדם הולך ביושר ואינו יוצא מן הדרך אף כי יצר הרע מסית את האדם, וזה הדרך נקרא "נתיבה" שאינו רחב ואין רבים הולכים בזה הדרך, רק מעטים, ובנתיבה זאת "אל מוות" כמו שהתבאר.

וכך פירש שלמה במקום אחר גם כן, שלא יסור מן הדרך הישר שנקרא "אורח חיים". וזה שאמר (ה, ג-ו): "כִּי נִפְתַּח תִּטְפְּנָה שְׁפָתַי זָרָה, וְחָלַק מִשְׁמֵן חֶכְמָה. וְאַחֲרֵיהָ מָרָה כְּלָעָנָה, חֲדָה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת. רִגְלֶיהָ יִרְדּוֹת מוֹת, שְׂאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמַכּוּ. אֶרֶח חַיִּים פֶּן תִּפְלֵס, נָעוּ מִעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִדְעוּ".

ורצה לומר: האשה - הוא החומר הנקרא "אשה" כמו שביארנו בכל מקום³. וקרא החומר הרע "אשה זרה" כי החומר הרע מסיתו אל מעשה זר ורע. אבל החומר הטוב נקרא "אשת חיל מי ימצא". ובעל חומר רע, יצר לבבו מפתה אותו שילך אחר תאוותו.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 2 עיין גם כן דרך השם חלק א תחילת פרק ג.
  - 3 עיין גם כן מ"נ ב,ל שביאר את סיפור האכילה מעץ הדעת, כמשל: חוה היא משל לחומר, האדם משל לשכל, והנחש - הוא היצר. האשה - החומר - יכולה להימשך אחר האיש - השכל, או אחר הנחש - היצר. הנחש פונה רק לחוה - לחומר, ולא לשכל, אך כשמוריד את החומר ומקלקלו - פוגע בעקיפין בשכל.
- ההמשלה של האשה לחומר אינה מחמיאה לנשים. אולם בפועל גם לגברים וגם לנשים יש "חומר ושכל", "גוף ונשמה", על כל המשתמע מכך. אין ההמשלה של האשה לחומר באה לומר שהאשה חומרית יותר או חוטאת יותר מעצם מהותה. הראיה לכך דור יוצאי מצרים, שהנשים לא חטאו בעגל, לא מרדו בכניסה לארץ וחמדו את ארץ ישראל, ובזכות נשים צדקניות יצאו ממצרים וכו'.
- הסיבה להמשלה זו היא שהנבואה התמודדה עם יצר מרכזי: עבודה זרה, שבו יש דמיון לאופני הקשר של איש ואשה: הנאמנות, הזנות וכיו"ב. במשלים אלו עם ישראל נמשל ל"אשתו" של הקב"ה, ועל כן היא שעלולה לחטא ולא הבעל. ומתוך כך גם בהתמודדות עם היצר השני: גילוי עריות - הפכה האשה לגורם המפיל את האדם לחטא.
- יש לדעת שסגנון זה של הנביאים (בצירוף לסיפור חטא אדה"ר) גרם לנצרות להתייחס באופן משפיל כלפי נשים, כמהוות מקור לכל חטא וקלקול, ואשר על כן - הקשר עמה בהכרח מביא את האדם לטומאה, ואין דרך אלא להתנזר מקשר זה. מה שלא מצאנו ביהדות. זאת מפני שחכמים ידעו להבין ולהסביר את משלי הנביאים באופן הנכון. אולם היום שתפיסות נוצריות משפיעות עלינו פנימה, יש צורך להבהיר את דברי הנבואה ודברי הראשונים. ודבר זה ניכר גם כאן במהר"ל, שגם החומר כשלעצמו אינו רע, אלא הכל תלוי אם נוטה אחר היצר. ובספרות הפנימית - עיקר התיקון והעילוי הוא בחומר ולא בנשמה, ואין הנשמה ממלאת את תפקידה ומידמה לבוראה אלא בהיותה מחוברת אל החומר ומזככת אותו.

וזה: "נופת תטופנה שפתי זרה" כי היצר הרע מפתה אותו: "שלום יהיה לך, אף כי תעשה דבר זה".

ואמר: "אחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות" - כי כרות ייכרת בעולם הזה ובעולם הבא. וזהו "חרב פיות" - שיש לו שתי פיות, שהוא נכרת מהעולם הזה ומעולם הבא כמו שנאמר (במדבר טו, לא): "הַכֶּרֶת תִּכָּרֵת".

ואחר כך אמר: "רגליה יורדות מוות", כי ידבק באשה זאת המיתה, בשביל החומר שדבק בו ההעדר והמיתה. ולכך אמר: "רגליה יורדות מוות" - כי "רגלים" הם כינוי אל הפחיתות, שזה עניין הרגל. ובפחיתת החומר - דבק בו המיתה.

ואומר: "שאול צעדיה יתמוכו", כלומר שהשאול נברא בשביל (=בגלל) צעדיה, שהם רגלים שלה, שהוא כינוי אל פחיתת החומר, אשר בשביל זה השאול שהוא המיתה. ואם לא כן, לא היה מוות בעולם. רק בשביל (=בגלל) החומר (יש מיתה בעולם) שהמיתה דבקה בו. וזה תבין כי חוה הביאה המוות לעולם. כי האשה היא חומרית, ובה דבק ההעדר והמיתה.

ואמר אחר כך: "אורח חיים פן תפלו", כלומר פן תפלו אורח ההולך אל החיים, וזהו אמר כנגד התאוה החומרית, פן תלך אחר התאוה החומרית - לא תעשה זה, אבל לא יהיה שווה לך כל התאוה נגד (=מול) אורח חיים. וכמו שאמרו (אבות ב, א): "הוי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה". כי אין כאן שום משקל, כי דבר מעט מן עולם הבא שקול יותר מן כל העולם הזה, וכמו שפירשנו במקומו. ולפיכך אף אם יצרך מסיך אל התאוה - לא יסור מן אורח חיים.

והיה לו להזכיר "נתיבה", כמו שאמר: "ודרך נתיבה אל מוות", כלומר שאל יטה מן הדרך אף מעט. רק כי כבר אומר "פן תפלו", כלומר שלא תשקול דבר מעט שתצא חוץ מן הדרך נגד יצר התאוה, ובזה אמר שלא יצא חוץ מן הדרך אף בדבר מועט (ולכן לא היה צריך להזכיר "נתיבה" דווקא).

ואמר: "נעו מעגלותיה לא תדע", כי האשה הזרה הזאת נעו מעגלותיה, שדרכיה הם זרים, ולא ידע האדם דרכיה, כמו כל דבר זר. הפך "אורח חיים" - שהוא אורח כבוש (=דרך כבושה וידועה) שהוא מביא לחיי עולם הבא. אבל מעגלותיה של אשה זרה נעו ולא תדע, כל כך זר מעלותיה ובשביל גודל הזרות - לא תדע מעגלותיה.

אבל מדברי רבותינו זיכרונם לברכה במדרש, נראה שהם מפרשים "אורח חיים פן תפלו", רצונו לומר כי אל תאמר כי מצווה זאת אין שכר עליה כל כך, וכיון שהתאוה והיצר הרע גובר אין אתה מפסיד הרבה ואתה רוצה ללכת אחר יצרך. ועל זה אמר: "אורח חיים פן תפלו", כי אין לך לשקול מצוות התורה, כי "נעו מעגלותיה" - של תורה "כי לא תדע", כי אין האדם יודע שכר ועונש של מצווה. כי אפשר על מצווה

קלה - יש עליה שכר גדול מאוד, כמו שאמרו חכמים: "אינן אתה יודע מתן שכרן של מצוות".

ואומר אחר כך (ה,ז-ט): "וְעֵתָהּ בָּנִים שָׁמְעוּ לִי, וְאֵל תְּסוּרוּ מֵאֲמָרֵי פִי. הֲרַחֵק מֵעֲלִיָּה דְרָכָךָ, וְאֵל תִּקְרַב אֶל פֶּתַח בֵּיתָהּ. פֶּן תִּתֵּן לְאַחֲרֵים הוֹדֶךָ, וְשִׁנְתִּיךָ לְאַכְזָרִי...".

כי כאשר יגיע אחריהך בכלות בשרך ושארך - כאשר הגוף הוא בירידה, ואז התאוות בטלים ויצר הרע פסק מן האדם, אז יתחרט האדם ויאמר (ה,יב): "אֵיךְ שִׁנְאַתִּי מוֹסֵר? וְתוֹכַחַת - נֶאֱזַן לְבִי?" - שהם מייסרים את האדם, שלא ילך אחר תאוות הגוף.

והנה ראינו, כי הראשונים שמו דברי מוסר על לב בני אדם, והנהיגו לומר בכל שבת פרק במסכת אבות, שבהם דברי מוסר.

והרבה דברי מוסר אשר הם בתלמוד, אשר מייסרים האדם בדרכים הטובים והישירים (ואינם במסכת אבות ולא לומדים אותם. וגם אינם מכונסים יחד. על כן) ראיתי לחבר אותם ביחד⁴.

ואין כוונתנו, רק (=אלא רק) לחבר המאמרים ולפרש דברי חכמים⁵, לא זולת (זה) כלל. עד שהחיבור הזה אינו, רק (=אלא רק) פירוש דברי חכמים שבא בתלמוד, כמו שפרשנו מסכת אבות. עד שאם האדם רוצה ללמוד דברי מוסר שלמדו חכמי ישראל - ימצאם יחד.

ושם החיבור הזה: "נתיבות עולם", כי ההולך נתיבות אלו - אל מוות יגיע לו. וחילקנו אותו על ל"ב נתיבות⁶ - והם כולם מן דברי מוסר⁷, ועוד נתיב אחד - בהנהגת לימוד התורה, כי "אם אין תורה - אין דרך ארץ". ובכללם הם שלושים ושלושה נתיבות.

הוא יתברך יאיר עינינו וידריך אותנו בנתיב אמת ויושר אמן.

הערות - ילמד עניים דרכו

- 4 נמצא שהספר נתיבות עולם הוא כעין "בית יוסף" לענייני המוסר ודרכי העבודה של חז"ל. כמו שעשה הבית יוסף בהלכה, הלך המהר"ל וכינס את כל מאמרי חז"ל וחילק וסידר אותם לנושאים השונים וביאר את דבריהם.
- 5 דרך זו היא דרכו של המהר"ל בכל ספריו. לעולם הוא פותח במאמר של חז"ל ומבאר את עומק דבריהם. עיין על כך בדברינו בהקדמה.
- 6 כנגד ל"ב נתיבות חכמה.
- 7 אף שספר זה מכוון בתוכו לעסוק בענייני עבודת ה' ותיקון המידות, כפי שניכר משמות פרקיו, וכפי שמצהיר המהר"ל כאן, יש בתוכו גם דיון ובירור של יסודות אמוניים, המתלבנים גם ביתר ספריו. מצד שני כיוון שספר נתיבות עולם אינו מכוון להיות ספר העוסק באופן ישיר בדברי אמונה, הרי שהוא קל יותר ללימוד משאר ספריו. ועל כן ראוי להתחיל בו את לימוד המהר"ל, ולהתרגל דרכו לשפתו ולסגנונו.

מסלול 1: יום א, א באלול
מסלול 2: יום ב, א באלול
מסלול 3: יום ד, א באלול
מסלול 4: יום א, ג באלול

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע שלמה דיבר על דרך השלילה, שמי שהולך ב"דרך נתיבה" יזכה ל"אל מוות" ולא כתב על דרך החיוב: "לחיים"?
- ✦ מהם שני ההבדלים שבין הצדקה לבין עבודת היצר, שבגללם המשיל שלמה את הצדקה לדרך רחבה ואת עבודת היצר לנתיב צר?
- ✦ מדוע נתינת הצדקה אינה מצריכה דיוק כמו עבודת היצר? האם זה קשור לחילוק השני שביניהם - עד כמה הם טבעיים לאדם?
- ✦ כיצד בני אדם "מוכנים אל הצדקה" אם בנתינת צדקה עצמה יש גם כן עבודת יצר: תאוות הממון, צרות עין, אכזריות וכיו"ב?
- ✦ כיצד אומר מהר"ל בתחילה שיכולת לשמור את עצמו "בנתיב" אינה טבעית לאדם, ואחר כך אומר שהדרך של "אשה זרה", היינו ההליכה אחר היצרים, היא "דרך זרה" שאינה מוכרת לאדם?
- ✦ האם ניתן לכלכל יחד את פרשנותו של מהר"ל ל"נעו מעגלותיה" עם פירוש חז"ל למילים אלו? האם אין שני הפירושים סותרים זה את זה?
- ✦ מהם הכלים שבאמצעותם ניתן להתמודד עם תאוות הגוף והיצרים?
- ✦ מדוע מהר"ל קרא לספרו "נתיבות"?